

Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне
приватне право

УДК 347.45

Музика Тетяна Олександрівна

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільного права № 2
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Музыка Татьяна Александровна

*кандидат юридических наук,
ассистент кафедры гражданского права № 2
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого*

Muzyka Tetiana

*Candidate of Science of Law,
Teaching Assistant of The Department of Civil Law №2
Yaroslav Mudryi National Law University*

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ВИЗНАННЯ ДОГОВОРУ ДОВІЧНОГО
УТРИМАННЯ (ДОГЛЯДУ) ДІЙСНИМ
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПРИЗНАНИЯ ДОГОВОРА
ПОЖИЗНЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ С ИЖДИВЕНИЕМ
ДЕЙСТВИТЕЛЬНЫМ
THEORY AND PRACTICE OF THE RECOGNITION OF A LIFE CARE
CONTRACT AS VALID**

Анотація. У статті розглянуто можливість визнання договору довічного утримання дійсним відповідно до чинного цивільного законодавства України. Визначено, що нині у зв'язку зі скасуванням правила про державну реєстрацію договорів та встановлення замість цього процедури державної реєстрації прав є можливим визнавати дійсними договори довічного утримання (догляду), укладені з порушенням вимоги про його нотаріальне посвідчення. Підкреслено, що при цьому

заінтересована сторона повинна надати письмові докази, які підтверджують факт домовленості сторін щодо всіх істотних умов договору, факт повного або часткового виконання договору та факт ухилення однієї зі сторін від його нотаріального посвідчення. З'ясовано, що ухвалюючи відповідні рішення суди беруть до уваги, крім письмових доказів, також і показання свідків.

Ключові слова: договір довічного утримання (догляду); визнання договору довічного утримання дійсним; визнання договору, укладеного з порушенням вимоги про його нотаріальне посвідчення, дійсним.

Аннотація. В статті рассмотрена возможность признания договора пожизненного содержания с иждивением действительным в соответствии с действующим гражданским законодательством Украины. Определено, что сейчас в связи с отменой правила о государственной регистрации договоров и установления вместо этого процедуры государственной регистрации прав возможным является признавать действительными договоры пожизненного содержания с иждивением, заключенные с нарушением требования о его нотариальном удостоверении. Почеркнуто, что при этом заинтересованная сторона должна представить письменные доказательства, подтверждающие факт соглашения сторон по всем существенным условиям договора, факт полного или частичного выполнения договора и факт уклонения одной из сторон от его нотариального удостоверения. Выяснено, что, принимая соответствующие решения, суды принимают во внимание, кроме письменных доказательств, также и показания свидетелей.

Ключевые слова: договор пожизненного содержания с иждивением; признание договора пожизненного содержания с иждивением действительным; признание договора, заключенного с нарушением требования о его нотариальном удостоверении, действительным.

Summary. *The article is about the possibility to recognize a life care contract as valid according to the civil legislation of Ukraine. It is defined, that state registration of rights has been constituted instead of official registration of contracts for now, so it is possible to find life care contract valid, when it has been settled in contravention of the requirement of law to fulfill its notary certification. It is underlined, that herewith the concerned party has to submit documentary evidence to prove the fact of agreement on all essential conditions of a contract, the fact, that the contract has been fulfilled completely or partially and the fact, that one of the parties has evaded its notary certification. It is concluded, that in such cases courts also take into account testimony of witnesses except documentary evidence.*

Key words: *life care contract; recognition of a life care contract as valid; recognition of a contract, settled in contravention of the requirement of law to fulfill its notary certification.*

Постановка проблеми. Теоретичні та практичні питання, пов'язані з укладенням, виконанням, розірванням договору довічного утримання (догляду) як способу забезпечення фізичних осіб належними умовами життя неодноразово розглядалися в науковій літературі, зокрема такими вченими, як В. П. Маслов [2], І. Й. Пучковська [6], О. В. Розгон [11], Н. Цопіна [15], О. С. Яворська [16]. При цьому слід відзначити, що з часів запровадження такої правової конструкції в законодавстві УРСР, а потім її відображення в чинному цивільному законодавстві України її сфера застосування та суб'єктний склад зазнали змін. Зокрема, якщо на початку свого існування це була форма забезпечення утриманням виключно непрацездатних громадян (ст. 425 Цивільного кодексу (далі – ЦК) УРСР), то нині – зважаючи на положення ст. 746 ЦК України – утримання за цим договором може надаватися будь-якій фізичній особі незалежно від її віку та стану здоров'я. Але все-таки найчастіше такий договір укладається саме

з громадянами, які через похилий вік чи незадовільний стан здоров'я не мають змоги самі про себе подбати, проте з метою отримання догляду можуть розпорядитися наявним у них майном.

Водночас у літературі немає однозначної відповіді, наприклад, щодо реального чи консенсуального характеру цього договору, щодо доцільності визнання його фідучіарним, щодо конкретних підстав та наслідків розірвання договору довічного утримання на вимогу набувача та відчужувача. Крім того, з аналізу судової практики випливає висновок про неоднаковість розуміння судами норм щодо наслідків недотримання вимог щодо форми договору довічного утримання (догляду), а саме щодо можливості визнання договору довічного утримання (догляду) дійсним у разі порушення вимоги ст. 745 ЦК України про обов'язкове нотаріальне посвідчення цього договору. **Аналіз останніх досліджень і публікацій** свідчить про те, що в літературі немає достатнього обґрунтування спеціальних підстав та умов визнання дійсним договору довічного утримання, не посвідченого нотаріально, за чинним цивільним законодавством України. Саме тому, на нашу думку, необхідність наукових досліджень з метою вирішення проблем у відносинах з договором довічного утримання (догляду), є беззаперечною.

Отже, **основними завданнями статті** є: по-перше, з'ясувати можливість визнання договору довічного утримання (догляду) дійсним у разі недотримання вимоги про його нотаріальне посвідчення; по-друге, визначити, які обставини мають бути враховані судами під час розгляду відповідних справ.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст. 745 ЦК України договір довічного утримання (догляду) укладається у письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню. За ч. 1. ст. 220 ЦК України в разі недодержання сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору такий договір є нікчемним. Водночас у ч. 2. ст. 220 ЦК України

встановлено: якщо сторони домовилися щодо усіх істотних умов договору, що підтверджується письмовими доказами, і відбулося повне або часткове виконання договору, але одна із сторін ухилилася від його нотаріального посвідчення, суд може визнати такий договір дійсним. У цьому разі наступне нотаріальне посвідчення договору не вимагається.

Крім того, у п. 13 постанови пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 6 листопада 2009 року, роз'яснено, що, вирішуючи спір про визнання правочину, який підлягає нотаріальному посвідченню, дійсним, судам необхідно враховувати, що норма ч. 2 ст. 220 ЦК України не застосовується щодо правочинів, які підлягають і нотаріальному посвідченню, і державній реєстрації [5]. У зв'язку з цим зокрема в рішенні Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 21.09.2015 у справі № 303/3385/15-ц за позовом про визнання договору довічного утримання (догляду) дійсним визначено, що договір довічного утримання (догляду) є договором відчуження, отже відповідно до чинного законодавства України підлягає нотаріальному посвідченню і державній реєстрації, що унеможлиблює визнання договору дійсним. Відповідно суд дійшов висновку про безпідставність позову та відмовив у його задоволенні [8].

Однак слід зробити висновок, що нині таке рішення не відповідає чинному законодавству. Так, із набранням чинності з 1 січня 2013 року нової редакції Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [3] правило про державну реєстрацію правочинів скасовується (незважаючи на існування ст. 210 ЦК України) та повною мірою діє правило про державну реєстрацію речових прав на нерухомість, а отже, і про це правильно зазначено в літературі, така процедура укладання договору довічного утримання та вимоги до його форми віднині не стане перешкодою для застосування норми ч. 2 ст. 220

ЦК України в разі порушення сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення [13, с. 292-293].

На підтвердження цієї позиції висловився й Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ, який звернув увагу на те, що частину третю статті 640 ЦК викладено в новій редакції, згідно з якою договір, що підлягає нотаріальному посвідченню, є укладеним із дня такого посвідчення, а з частини другої статті 657 ЦК виключено слова «та державної реєстрації». З цього часу не передбачено державної реєстрації правочину, якщо в договорі не передбачено інше, а право на нерухоме майно та його обтяження, які підлягають державній реєстрації, виникають з моменту такої реєстрації [4]. Проте у зв'язку зі специфікою правовідносин, що виникають за договором довічного утримання (догляду), слід відповісти на питання, чи можливо поширювати це правило й на такий договір. Зокрема, йдеться про те, що, по-перше, позови про визнання договору довічного утримання (догляду), не посвідченого нотаріально, дійсним, подаються як за життя, так і після смерті «відчужувача», тому може бути неможливим безпосередньо установити його дійсні наміри. По-друге, яким чином суд має зробити висновок про фактичне виконання умов цього договору, оскільки, з одного боку, як правило, «відчужувач» за договором продовжує проживати в тому приміщенні, яке нібито передане «набувачеві», а з другого боку – необхідно довести факт виконання своїх обов'язків, що становлять утримання (догляд) «набувачем».

Аналіз судової практики дав змогу зробити висновок про те, що судами вже постановлено низку судових рішень за позовами про визнання договору довічного утримання дійсним, у яких вимоги як задовольняються, так і визнаються такими, що не підлягають задоволенню. Крім того, позови подаються як за життя «відчужувача», так і після його смерті. Тому виникає питання про обставини, за наявності або відсутності

яких договір довічного утримання, не посвідчений нотаріально, може бути визнано судом дійсним. Розглянемо декілька типових судових рішень із різним правовим результатом.

Так, у рішенні суду за позовом про визнання договору довічного утримання дійсним та визнання права власності на квартиру та домоволодіння [1] встановлено, що між позивачкою та померлою власницею спірного майна укладено договір довічного утримання в простій письмовій формі. Відповідно до умов договору позивачка зобов'язалася здійснювати утримання (догляд) за власницею майна. Пунктом 7 договору довічного утримання передбачено, що сторони зобов'язалися нотаріально посвідчити цей договір, однак у встановлений строк, оскільки власниця майна була на той момент вже в важкому стані, через погане самопочуття вона не з'явилася до нотаріуса для нотаріального посвідчення укладання договору. Сторони договір довічного утримання у нотаріальній формі так і не уклали, однак позивачка твердила, що сумлінно виконувала взяті на себе зобов'язання за цим договором, піклувалася про власницю майна та доглядала її. На час звернення позивачки до суду з її дозволу у квартирі проживає відповідач, який вважає себе спадкоємцем. Однак будь-яких заперечень та доказів щодо спростування позовних вимог він до суду не надав. Виходячи з обставин справи, суд зазначив, що позовна вимога щодо визнання права власності на домоволодіння не підлягає задоволенню, оскільки на підтвердження цієї позовної вимоги позивачем не надано належних та допустимих доказів. Решта позовних вимог (а саме щодо визнання договору довічного утримання дійсним та визнання права власності на квартиру) є законними та обґрунтованими, а тому є такими, що підлягають задоволенню [1]. Водночас із описової частини цього судового рішення не зрозуміло, якими саме доказами підтверджувалося виконання позивачкою своїх обов'язків за нібито укладеним договором довічного утримання (догляду), крім

відсутності заперечень та доказів іншого з боку відповідача. Тому викликає сумнів обґрунтованість наведеного судового рішення навіть зважаючи на те, що позовні вимоги задоволено частково – тільки щодо одного із зазначених об'єктів нерухомості.

У ще одному рішенні суду з аналогічними позовними вимогами [7] представник відповідача (сільської ради), позов визнав, крім того, під час укладення договору між позивачем і власником будинку був присутній свідок, який підтвердив і факт домовленості, і подальше здійснення позивачем дій щодо утримання власника будинку за життя, а також поховання після смерті. Суд зробив висновок, що всі істотні умови договору довічного утримання виконані, такий договір слід визнати дійсним, а отже за позивачем слід визнати право власності на майно, визначене в договорі [7]. Тобто суд задовольнив позов, посилаючись на визнання позову відповідачем – органом місцевого самоврядування (тобто йдеться про те, що спадкоємців у власника будинку не було), а також на показання свідка. Водночас слід зазначити, що хоча договір довічного утримання (догляду) має укладатися в письмовій формі та посвідчуватися нотаріально, але за ч. 3 ст. 206 ЦК України правочини на виконання договору, укладеного в письмовій формі, можуть за домовленістю сторін вчинятися усно, якщо це не суперечить договору або закону. Отже, оскільки прямої такої вимоги щодо договору довічного утримання (догляду) законом не встановлено, то і правові наслідки за ст. 218 ЦК України щодо неможливості обґрунтування судового рішення показаннями свідків не настають. До того ж і за ч. 1 ст. 61 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) обставини, визнані сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, не підлягають доказуванню.

Однак щодо цього судового рішення слід відзначити некоректність формулювання позовних вимог в частині визначення способу захисту, а саме те, що позов подавався не про визнання договору довічного

утримання дійсним, а «про визнання договору довічного утримання таким, що відбувся», що суперечить визначенню відповідного способу захисту в ч. 2 ст. 220 ЦК України. Проте суд не звернув на це уваги та виніс рішення: «Визнати договір довічного утримання... таким, що відбувся». Натомість за ст. 4 ЦПК України, здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законами України. А отже якщо позивачем обрано спосіб захисту, який законами України не передбачений, суд, уточнюючи позовні вимоги в попередньому судовому засіданні, повинен роз'яснити це позивачу і запропонувати йому привести зміст його вимоги у відповідність до закону, оскільки згідно з принципом диспозитивності суд розглядає цивільні справи тільки в межах заявлених позивачем вимог (ч. 1 ст. 11 ЦПК України).

В іншій судовій справі позов про визнання договору довічного утримання дійсним та визнання права власності на нерухоме майно пред'явлено до контрагента за цим договором за його життя [10]. Позовні вимоги обґрунтовано тим, що з відповідачкою укладено договір довічного утримання, згідно з яким відповідачка зобов'язувалася передати позивачці у власність квартиру, взамін чого позивачка зобов'язалася забезпечувати відповідачку триразовим харчуванням, посезонним одягом та взуттям, надавати грошове утримання щомісячно, починаючи з дати укладення договору. Однак, уклавши даний договір, нотаріально його не посвідчили у зв'язку з неспроможністю відповідачка це вчинити в силу захворювання та необхідністю додаткових фінансових витрат, які були потрібні на її лікування. У судовому засіданні позивачка пояснила, що повністю виконує умови договору та утримує відповідачку. У той же час, відповідачка ухиляється від його нотаріального посвідчення, посилаючись на різні життєві обставини. Представник відповідачки в судовому засіданні позов визнав та не заперечував проти його задоволення, суду пояснив що його

довірителька дійсно уклала договір довічного утримання з позивачкою, яка виконує його умови, проте, в силу похилого віку, хвороби, а також скрутного матеріального стану не має можливості посвідчити нотаріально даний договір. Позов задоволено [10]. Власне в цьому випадку підставою задоволення позову є визнання обставин справи відповідачем і внаслідок цього відсутність потреби їх доказування (ч. 1 ст. 61 ЦПК України). Однак слід відзначити, що формулювання «договір довічного утримання, згідно з яким відповідачка зобов'язувалася передати позивачеві у власність квартиру» не характерне для конструкції договору довічного утримання (догляду), який у ст. 744 ЦК України сформульовано як реальний договір, а саме «одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок». Однак далі, виходячи з пояснень позивача та представника щодо умов та мети договору, можна зробити висновок, що йдеться все-таки про договір довічного утримання (догляду).

У рішенні суду за позовом про визнання договору довічного утримання дійсним та визнання права власності на нерухоме майно [9] в задоволенні позову, на відміну від попередніх прикладів, відмовлено, і відмовлено, на нашу думку, цілком обґрунтовано. Так, позивачка пояснила, що між нею та власником нерухомого майна, на момент подання позову померлим, було укладено усний договір довічного утримання. Однак суд установив, що позивачем всупереч ст. 60 ЦПК України не надано до суду належних та допустимих доказів того, що між нею та власником майна була домовленість щодо істотних умов договору і відбулося повне або часткове виконання договору. Також позивачем та її представниками не надано суду належних та допустимих доказів ухилення померлої від нотаріального посвідчення договору довічного утримання. Суд вважає необґрунтованими доводи позивача та її представників, що факт домовленості між померлою та позивачем щодо усіх істотних умов договору довічного утримання підтверджуються поясненнями чотирьох

свідків, які не підтвердили в суді й той факт, що власник майна будь-яким чином ухилявся від нотаріального посвідчення договору довічного утримання. За вказаних обставин суд правильно визначив, що не може послатися на пояснення свідків, оскільки такі докази не є письмовими, і як наслідок, не є допустимими відповідно до вимог ч.1 ст. 218 та ч. 2 ст. 220 ЦК України [9]. Доведення факту ухилення контрагента за договором, про визнання дійсним якого подається позов, від здійснення нотаріального посвідчення має значення тому, що суд не повинен підміняти собою інші відповідні органи, зокрема й виконувати функції нотаріуса. Тому заінтересована сторона повинна аргументувати, що ухилення від нотаріального посвідчення договору, зокрема й договору довічного утримання (догляду), є нездоланим і безповоротним.

Висновки:

1. За чинним цивільним законодавством України, зокрема з прийняттям нової редакції Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» визнання договору довічного утримання (догляду) дійсним за правилами ст. 220 ЦК України є можливим, причому як за життя відчужувача, так і після його смерті. Водночас практика застосування цієї статті й досі є неоднаковою.

2. Для визнання розглядуваного договору дійсним слід доведеними мають бути, по-перше, факт домовленості сторін щодо всіх істотних умов договору, що підтверджується письмовими доказами; по-друге, факт повного або часткового виконання договору, що може підтверджуватися, крім письмових доказів, ще й показаннями свідків; по-третє, факт ухилення однієї зі сторін від його нотаріального посвідчення.

3. Суди не зважають на те, що майно за договором довічного утримання (догляду), щодо якого подається позов про визнання його дійсним, ні фактично, ні юридично не передається «відчужувачем» «набувачеві»: «відчужувач» проживає в спірному житлі (або проживав у

ньому до смерті), водночас і позивач у нього не переселяється. Увагу акцентовано на здійсненні набувачем догляду, необхідний обсяг якого вирішується судом на власний розсуд. Власне, вимога про визнання права власності подається разом із вимогою про визнання розглядуваного договору дійсним і визнається судами такою, що впливає з останньої.

Література

1. Заочне рішення Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 23 травня 2017 року в справі № 202/2908/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69785616>.
2. Маслов В. Ф. Договори с условием пожизненного содержания. Советское государство и право. 1954. № 6. С. 112–117.
3. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 1.07.2004 № 1952-IV зі змін. в ред. від 04.06.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1952-15/page>.
4. Про практику застосування судами законодавства під час розгляду цивільних справ про захист права власності та інших речових прав: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 24-150/0/4-13 від 28.01.2013. URL: <http://document.ua/pro-praktiku-zastosuvannja-sudami-%20zakonodavstva-pid-chas-roz-doc130596.html>.
5. Про судову практику у справах про визнання правочину недійсним: постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 9. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09>.
6. Пучковська І. Й. Щодо загальної характеристики договору довічного утримання (догляду). Проблеми законності. Вип. 105. Харків, 2009. С. 49–56.

7. Рішення Кобеляцького районного суду Полтавської області від 20 вересня 2017 року в справі № 532/757/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69374347>.
8. Рішення Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 21.09.2015 у справі № 303/3385/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51472183>.
9. Рішення Надвірнянського районного суду Івано-Франківської області від 06 березня 2017 року в справі № 348/913/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65181883>.
10. Рішення Соснівського районного суду м. Черкаси від 6 червня 2017 року у справі № 712/5387/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67269667>.
11. Розгон О. В. Теоретичні та практичні аспекти виконання договору довічного утримання. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 2. С. 39–42. URL: http://lsey.org.ua/2_2016/11.pdf.
12. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відом. Верхов. Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
13. Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Т. 8: Договори про передачу майна у власність та користування: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, М-ва юстиції, науковців, фахівців / Л. М. Баранова [та ін.] . Харків: Страйд: ФО-П Лисяк Л. С., 2013. 672 с.
14. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. Відом. Верхов. Ради України. 2003. № 40–41, 42. Ст. 492.
15. Цопіна Н. Договір довічного утримання (догляду): питання правової характеристики. Юридична Україна. 2017. № 4. С. 34–40.

16. Яворська О. С. Розірвання договору довічного утримання (догляду). Університетські наукові записки: часопис. Хмельницький. 2014. № 2 (50). С. 130–136.

References

1. Zaochne rishennia Industrialnoho raionnoho sudu m. Dnipropetrovska vid 23 travnia 2017 roku v spravi № 202/2908/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69785616>.
2. Maslov V. F. Dogovory s usloviem pozhiznennogo sodержaniya. Sovetskoe gosudarstvo i pravo. 1954. № 6. S. 112–117.
3. Pro derzhavnu reiestratsiiu rechovykh prav na nerukhome maino ta yikh obtiazhen: Zakon Ukrainy vid 1.07.2004 № 1952-IV zi zmin. v red. vid 04.06.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1952-15/page>.
4. Pro praktyku zastosuvannia sudamy zakonodavstva pid chas rozghliadu tsyvilnykh sprav pro zakhyst prava vlasnosti ta inshykh rechovykh prav: lyst Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav № 24-150/0/4-13 vid 28.01.2013. URL: <http://document.ua/pro-praktiku-zastosuvannja-sudami-%20zakonodavstva-pid-chas-roz-doc130596.html>.
5. Pro sudovu praktyku u spravakh pro vyznannia pravochynu nediiisnym: postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 06.11.2009 № 9. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09>.
6. Puchkovska I. Y. Shchodo zahalnoi kharakterystyky dohovoru dovichnoho utrymannia (dohliadu). Problemy zakonnosti. Vyp. 105. Kharkiv, 2009. S. 49–56.
7. Rishennia Kobeliatskoho raionnoho sudu Poltavskoi oblasti vid 20 veresnia 2017 roku v spravi № 532/757/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69374347>.

8. Rishennia Mukachivskoho miskraionnoho sudu Zakarpatskoi oblasti vid 21.09.2015 u spravi № 303/3385/15-ts. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/51472183>.
9. Rishennia Nadvirnianskoho raionnoho sudu Ivano-Frankivskoi oblasti vid 06 bereznia 2017 roku v spravi № 348/913/16-ts. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65181883>.
10. Rishennia Sosnivskoho raionnoho sudu m. Cherkasy vid 6 chervnia 2017 roku u spravi № 712/5387/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67269667>.
11. Rozghon O. V. Teoretychni ta praktychni aspekty vykonannia dohovoru dovichnoho utrymanna. Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal. 2016. № 2. S. 39–42. URL: http://lsej.org.ua/2_2016/11.pdf.
12. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV. Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. 2003. № 40–44. St. 356.
13. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: nauk.-prakt. komentar / za red. I. V. Spasybo-Fatieievoi. T. 8: Dohovory pro peredachu maina u vlasnist ta korystuvannia: poiasnennia, tлумachennia, rekomendatsii z vykorystanniampozytsii vyshchyykh sudovyykh instantsii, M-va yustytzii, naukovtsiv, fakhivtsiv / L. M. Baranova [ta in.] . Kharkiv: Straid: FO-P Lysiak L. S., 2013. 672 s.
14. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 18.03.2004 № 1618-IV. Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. 2003. № 40–41, 42. St. 492.
15. Tsopina N. Dohovir dovichnoho utrymanna (dohliadu): pytannia pravovoi kharakterystyky. Yurydychna Ukraina. 2017. № 4. S. 34–40.
16. Yavorska O. S. Rozirvannia dohovoru dovichnoho utrymanna (dohliadu). Universytetski naukovi zapysky: chasopys. Khmelnytskyi. 2014. № 2 (50). S. 130–136.